

VILLE HÄMÄLÄINEN

Epäsuorasta kommunikaatiosta, suoraan

Søren Kierkegaardin kommunikaation teoria ja käytäntö

Tanskalaisajattelija Søren Kierkegaardia (1813–1855) ei varsinaisesti tunneta kommunikaation teoreetikkona, vaikka hän hahmotteleekin tuotannossaan toistuvasti ajatusta epäsuorasta kommunikaatiosta. Hajanaisten huomioiden ohella Kierkegaard kirjoitti kuitenkin luentorungon kommunikaatioteoriasta. Toisen merkityksensä epäsuora kommunikaatio saa Kierkegaardin julkaisustrategiana. Kierkegaardilta on löydettävissä kommunikaation teoria ja käytäntö, vaikka hän pyrkiikin häivyttämään osan jälkimmäisestä.

Søren Kierkegaardista muistetaan usein mainita, ettei hänellä ollut varsinaista esteettistä teoriaa. Toisaalta voi kysyä, oliko hänellä myöskään varsinaista eksistenssifilosofista teoriaa¹ – vai ovatko myöhemmät tutkijat muotoilleet sen pääosin pseudonyymisten kaunokirjallisten tekstien pohjalta. Sen sijaan Kierkegaard kirjoitti teorian kommunikaatiosta. Hän valmisteli luentoja eettis-dialektisesta kommunikaatiosta vuodesta 1847 eteenpäin, joskaan luennot eivät nähneet päivänvaloa sen paremmin kateederilta kuin kirjanakaan. Vaikka Kierkegaardin epäsuoraa kommunikaatiota on tutkittu runsaasti, kommunikaatioluennot ja -teoria ovat tutkimuskirjallisuudessa jääneet lähinnä kontekstoivien mainintojen varaan².

Erilaisille kommunikaation teorioille on tyypillistä tarkastella kommunikaatiota sosiaalisena toimintana, jossa vaihdetaan merkityksiä ja välitetään niitä toisille, yleensä jonkinlaisin viestein. Kommunikaatiota määrittää usein sen prosessinkaltaisuus sekä intentionaalisuus. Eri koulukunnat ovat painottaneet joko viestin tai merkkien osuutta tai kommunikaatiota inhimillisenä ja intentionaalisena toimintana.³ Historiallisesti tarkasteltuna kommunikaation jäsenyyksiä voidaan jäljittää antiikkiin asti. Kommunikaatio ihmisten välisenä ideoiden vaihtamisena herätti kiinnostusta 1600–1800-luvun Euroopassa sekä julkisen keskustelun syntymisen että sen yhteiskunnallisen merkityksen johdosta.⁴

Kierkegaardin voi katsoa asettuneen tähän jatkumoon, tosin varsin erilaisin pyrkimyksin. Kommunikaatiota kuvatessaan Kierkegaard ei ole niinkään kiinnostunut tietosisältöjen välittämisestä vaan hahmottaa kommunikaation ennen muuta eettis-uskonnollisena toimintana. Tässä merkityksessä kommunikaatio on toisten kanssa vuorovaiku-

tuksessa tapahtuvaa toimintaa, jossa ihminen oppii, mitä on olla eettinen ja kristitty ihminen.

Artikkelini aluksi esittelen Søren Kierkegaardin kommunikaatioteorian. Se erottelee toisistaan tiedon ja kyvyn kommunikaation, joista ensimmäinen on suoraa ja jälkimmäinen epäsuoraa. Kyvyn kommunikaatio suuntautuu todelliseen maailmaan, kun taas tieto kommunikoidaan mielikuvituksen alueella. Kierkegaard esittää, kuinka ihminen voi epäsuoran kommunikaation avulla saavuttaa eettis-uskonnollisen eksistoinnin.

Arne Grøn kuvaa Kierkegaardin käsityksen eksistoinnista sisältävän vähintäänkin ulottuvuudet eksistoinnin subjektiivisuudesta, vaikeudesta ja joksikin tulemisesta. Eksistointi on jatkuvassa jännitteessä ajattelun kanssa. Yksinomaan ajattelu ei riitä, jotta ihminen voi tulla eksistovaksi itsekseen. Toisaalta havahduttuaan eksistoinnin mahdollisuuteen ihminen voi yhtä hyvin unohtaa eksistoida. Näin ollen eksistointi saa ihmisen ajattelemaan – ennen kaikkea sitä, miten tämä voisi tulla kristityksi itsekseen.⁵ Eksistointi tarkoittaa siis konkreettista tässä maailmassa olemista, kuitenkin myös kristittynä.

Esiteltyäni teorian siirryn tarkastelemaan Kierkegaardin kommunikaation käytäntöä. Tässä yhteydessä esittelen elämäntutkimuksen käsitteen. Kukin pseudonyymi kommunikoi omaa elämäntutkimustaan. Tavanomaisesti pseudonyymillä tarkoitetaan salanimellä kirjoittamista, mutta Kierkegaardin pseudonyymien käyttö on monisyisempää. Ne fragmentoivat tekijyyden usean, varsin itsenäisen kirjailijahahmon alle. Pseudonyymit edustavat erilaisia tapoja eksistoida.⁶ Näin ollen myös pseudonyymien edustamat elämäntutkimukset poikkeavat toisistaan: esimerkiksi assessori Wilhelm puhuu kahdessa eri teoksessa avioliiton puolesta, kun taas osa Kierkegaardin pseudonyymeistä edustaa esteettistä elämäntutkimusta. Elämän-

katsomuksia edustavien pseudonyymien käyttö luo pohjan Kierkegaardin epäsuoran kommunikaation käytännölle.

Kierkegaard tekee epäsuoraa filosofiaa kaunokirjallisuuden alustalla, mikä ilmenee esimerkiksi pseudonyymien käyttönä ja tietoisuutena tanskan kielen ilmaisumahdollisuuksista ja sanojen samankaltaisuudesta. Kuitenkin hän suhtautuu sekä filosofiaan että kaunokirjallisuuteen kriittisesti. Molemmat tapahtuvat Kierkegaardin näkökulmasta mielikuvituksen alueella, kun taas hänen tavoitteenaan on herättää lukija eksistomaan.

Vaikka kohteenani on Kierkegaardin teoreettinen käsitys kommunikaatiosta, lähestyn aineistoa kielellis-kirjallisen tekstianalyysin keinoin. Jäljittämällä epäsuoraan kommunikaatioon kytkeytyviä termejä Kierkegaardin pseudonyymisissä teoksissa pyrin osoittamaan, miten pseudonyymit kehittävät epäsuoraa kommunikaatiota – vaikka Kierkegaard osin pyrkiikin häivyttämään tämän kehittelyn. Kierkegaardin pseudonyymit lähestyvät kommunikaatiota eri suunnasta kuin Kierkegaard luentorungossaan: pseudonyymit pyrkivät huijaamaan, kun taas luennot pyrkivät selventämään, mitä kommunikaatio on.

Limitäin Kierkegaardin epäsuoran kommunikaation kanssa tarkastelen sitä, miten hän itse perustelee tai arvioi pseudonyymien käyttöään – ja mikä on epäsuoruuden merkitys Kierkegaardin kirjallisen uran loppupuolella. Näistä pseudonyymien käytön kuvauksista keskeisimmät ovat *Päättävän epätieteellisen jälkikirjoituksen* (1846, *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*) päättävä ”Ensimmäinen ja viimeinen selitys”, Kierkegaardin omalla nimellä vuonna 1851 ilmestynyt kirjanen *Om min Forfatter-Virk-somhed* (”Kirjailijantyöstäni”) ja lähes samanniminen, postuumisti julkaistu mutta ennen edellä mainittua kirjoitettu omaelämäkerta *Synspunktet for min Forfatter-Virk-somhed* (1859, ”Näkökulma kirjailijantyöhöni”).

Kierkegaardin luentojen kommunikaatioteoriaa ei ole liiemmin tutkittu. Tätä selittää sekin, että Kierkegaard ei julkaissut luentojaan, vaan ne ovat olleet saatavilla vasta hänen ”irtopapereidensa” osana⁸. Epäsuora kommunikaatio toistuu kuitenkin erilaisina mainintoina halki Kierkegaardin tuotannon⁹. Yhdistämällä Kierkegaardin kommunikaation teorian ja käytännön tarjoan lukijalle työkaluja myös tutkimuskirjallisuuden seuraamiseen.

Artikkelilla on kaksi erillistä mutta toisiinsa limittyvää tavoitetta: esitellä Kierkegaardin vähemmän tunnettua kommunikaation teoriaa ja tarkastella hänen pseudonyymien käyttöään epäsuorana menetelmänä. Käyttötarkoituksesta riippumatta kaikille Kierkegaardin epäsuoran kommunikaation muodoille yhteistä on ajatus totuuteen huijaamisesta. Totuutta ei voi kertoa suoraan, vaan sen halun voi ainoastaan herättää toisessa epäsuorasti.

Kierkegaardin kommunikaatioteoria

On kohtalon ivaa, että Kierkegaardin selväsanaisin ja luotettavin luonnehdinta epäsuorasta kommunikaatiosta jäi julkaisematta. Kierkegaard suunnitteli pitävänsä kahdentoista luennon sarjan mutta päätyi säilyttämään muistiinpanonsa (julkaisematta jäänyttä) kirjahanketta

varten. Luennoista suurin osa on kirjoitettu vuoden 1847 aikana, mutta osa merkinnöistä voi olla kahden seuraavan vuoden ajalta.¹⁰ Kyseisenä ajanjaksona Kierkegaard työskenteli epäsuoran kommunikaation parissa, sillä hän oli hiljattain julkaissut kysymystä käsittelevän *Jälkikirjoituksensa* ja kirjoitti jo seuraavia teoksia, joissa teema saisi jatkoa.

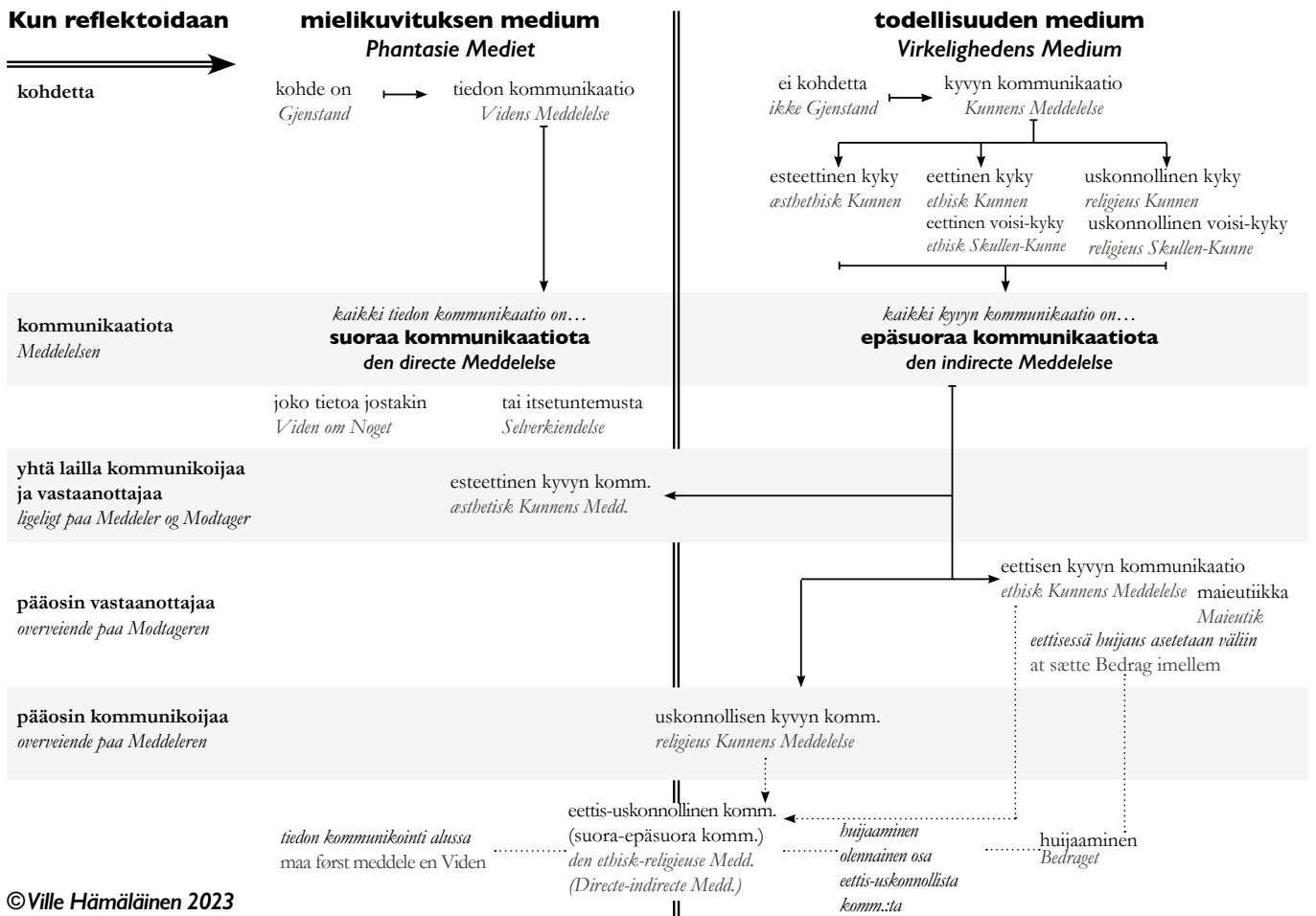
Kierkegaardin kommunikaatioteoria ei ole helpoin, sillä hän ei oikeastaan kerro, millaisiin tiedon intresseihin on vastaamassa. Tutkija Benjamin Daise kysyy hyviä, perustavanlaatuisia kysymyksiä: Mitä Kierkegaard eri jaotelluillaan (suora–epäsuora, tiedon kommunikaatio – kyvyn kommunikaatio) tarkoittaa? Koskevatko näkemykset kaikenlaista kommunikaatiota?¹¹ Kysymyksiin voisi lisätä: kuka kommunikoijaksi ja kenelle? Päällisin puolin Kierkegaard näyttää käyttävän kommunikaation sanastoa, mutta pohjimmiltaan kommunikaatio palvelee eksistoinnin tarkoituksia.

Kierkegaardin kommunikaatiomalliin kuuluvat luontevasti kommunikoija, kohde eli kommunikaation aihe tai se mitä kommunikoidaan, vastaanottaja ja näistä muotoutuva kommunikaatio. Luonnosteltuaan kommunikaatioteoriaansa hyvän tovin Kierkegaard kirjoittaa: ”Heti kun ajattelen, mitä on kommunikointi, ajattelen nelinkertaisuutta [*Fiirdobbelt*]: 1) kohde [*Gjenstand*] 2) kommunikoija [*Meddelelsen*] 3) vastaanottaja [*Modtageren*] 4) kommunikaatio [*Meddelelsen*].”¹²

Olen koonnut Kierkegaardin kommunikaatioluentojen pohjalta oheisen kaavion, jossa esitän ylhäältä alas kommunikaation eri lajit ja niiden alajaottelut. Vasemmalta oikealle kulkee kysymys siitä, mitä reflektoidaan. Pystysuunnassa kaavio on jaettu kahteen erilliseen osaan, mielikuvituksen ja todellisuuden mediumiin, joissa kommunikaatio tapahtuu. Tiedon ja kyvyn kommunikaatio ratkaisevat, onko kommunikaatio suoraa vai epäsuoraa. Kaavio on rakennettu yksinomaan Kierkegaardin kommunikaatioluentojen pohjalta. Sitä on pelkistetty tämän artikkelin aiheiden mukaiseksi, ja esimerkiksi opetus ja opettajan rooli on jätetty tässä pois.

Kaavion avulla lukija voi hahmottaa, miten eri muodot suhteutuvat toisiinsa: onko jokin kommunikaation muoto suora, epäsuora vai jotain näiden väliltä. Myöhemmin Kierkegaardin kommunikaation käytännöstä lukiessa voi kaavion avulla palauttaa mieleen, millaisesta kommunikaation muodosta puhutaan ja mihin se näillä akseleilla asettuu. Kaavio näyttää – Kierkegaardin tai artikkelin – sanallista kerrontaa paremmin kommunikaation muotojen keskinäiset suhteet.

Luentorungossa Kierkegaard esittelee kolme distinktiota. Ensimmäinen distinktio koskee kommunikaation kohdetta. Jos kommunikaatiolla on kohde, kyse on tiedon kommunikoinnista (*Videns Meddelelse*), kun taas ilman kohdetta kommunikointi on kyvyn kommunikointia (*Kunnens Meddelelse*)¹³. Toisessa distinktiossa reflektoidaan kommunikaatiota joko mediumina tai itsessään. Tiedon kommunikaatio asettuu Kierkegaardin mallissa mielikuvituksen mediumille (*Phantasie Mediet*), kun taas kyvyn kommunikaatio tapahtuu todellisuuden mediumilla (*Vir-*

kelighedens Medium). Jaottelua voi pitää perustavanlaatuisena, mitä myös kaavion kahdella palstalla korostan.

Tieto jostakin (*Viden om Noget*) tai itsetuntemus (*Selverkiendelse*) voivat hyvin jäädä mielen ja mielikuvituksen alueella tapahtuviksi. Sen sijaan esteettinen, eettinen ja uskonnollinen kyky suuntaavat tosimaailmaan. Kierkegaard käyttää todellisuudesta (kyvyn kommunikaation mediusta) sanaa *Virkeligheden*. Se eroaa passiivisemmista sanoista, aktualisuudesta ja reaalisuudesta, siten, että *Virkeligheden* viittaa johonkin, mihin voi vaikuttaa toiminnalla. Sanan taustalla on tanskan toimintaa tarkoittava *virke*, jonka perusta on saksan vastaavassa sanassa *wirken*.¹⁴

Jaossa *tietoon jostakin* ja *itsetuntemukseen* näkyy Sokrateen vaikutus ja tämän elämänoppi ”tunne itsesi”¹⁵. Itsetuntemuksen voi nähdä Kierkegaardille mieluisempaan tiedon kohteena kuin tiedon jostakin ihmisen ulkopuolisesta. Kuitenkaan itsetuntemus ei riitä, sillä ihminen ei voi päästä totuudesta osalliseksi vain itsetuntemuksen avulla vaan siihen tarvitaan kristillistä totuutta ja sen mukaista eksistointia.

Toisen distinktion toinen jaottelu koskee siis kommunikaation muotoa. Kaikki tiedon kommunikaatio on suoraa (*directe*) ja kaikki kyvyn kommunikaatio epäsuoraa

kommunikaatiota (*indirecte Meddelelse*). Kuten kaaviosta käy ilmi, jaottelu tiedon ja kyvyn sekä suoran ja epäsuoran kommunikaation välillä on mallissa ratkaiseva. Kaksi eri kommunikaation muotoa asettuu toistensa vastakohtiksi: suora kommunikaatio sopii tiedon välitykseen (kuten luennointiin) tai arkipäiväisiin käyttötarkoituksiin. Suorassa kommunikaatiossa kommunikoijan ja vastaanottajan välillä ei ole erimielisyyttä, eikä vastaanottaja siten joudu sen enempää reflektoimaan kuulemaansa tai suhdettaan siihen.¹⁶

Sen sijaan epäsuora kommunikaatio vaatii oppimisen tai kohtaamisen tilannetta, jossa vastaanottaja joutuu reflektoimaan omaa toimintaansa. Näin epäsuora kommunikaatio ei voi jäädä vain mielikuvituksen alueella tapahtuvaksi, vaan se punnitaan todellisuuden konkreettisuudessa.¹⁷ Toista ei voi johdattaa eettisyyteen suoraan vaan haastamalla.

Tähän haastamiseen Kierkegaard viittaa totuuteen hujjauksella: ”Huijaaminen’ [*At bedrage*] kuuluu olennaisesti osaksi olennaista eettis-uskonnollista kommunikaatiota. ’Huijata totuuteen.’ [*At bedrage ind i Sandheden.*]”¹⁸ Luennoissa *huijaus* sijoittuu olennaisesti eettis-uskonnolliseen kommunikaatioon, mutta jo eettinen

”Huijaaminen tarkoittaa samanlaista käänteistä totuuteen johdattelua kuin sokraattinen metodi.”

kommunikaatio alkaa asettamalla huijaus kommunikaation osapuolten *väliin*¹⁹. Tässä yhteydessä huijaaminen tarkoittaa samanlaista käänteistä totuuteen johdattelua kuin sokraattinen metodi. Sokrates vertaa keskustelutapaansa maieutiikkaan eli kättilönä toimimiseen: kysellessään keskustelukumppaneiltaan Sokrates tekeytyy tietämättömäksi, jotta nämä synnyttävät itse filosofiset oivalluksensa²⁰. Luentorungon alussa Kierkegaard käsittelee epäsuoraa kommunikaatiota maieutiikan (*Det Maieutiske*) otsikon alla ja mainitsee, että epäsuorassa kommunikaatiossa ensiksi on huijaus²¹.

Omanlaisensa kierteen Kierkegaardin kommunikaatioteoriaan tuo se, että siinäkin Kierkegaard suorasanaisesti viittaa pseudonyymiensä käyttöön epäsuorana kommunikaationa²². Siihen nähden tutulta kuulostaakin, kun Kierkegaard *Synspunktetissa* kirjoittaa huijaamisesta:

”Vaan kirjailijantyöni kokonaisvaltaisesta näkökulmasta on esteettinen tuotantoni huijausta, ja tässä on ’pseudonymiteetin’ syvempi merkitys. Kuitenkin huijaus, sehän on jotain inhottavaa. Tähän tahdon minä vastata: älkää antako sanan ’huijaus’ huijata. Ihmisen voi huijata pois totuudesta [*bedrage et Menneske for det Sande*], ja ihmisen voi, muistuttaakseni mieleen vanhan Sokrateen, huijata totuuteen [*ind i det Sande*].”²³

Vaikka Kierkegaard palauttaa mieleen Sokrateen, *Synspunktetin* kommentaarin laatinut Niels Jørgen Cap-pelørn ei ole paikantanut Platonin dialogeista kohtaa, jossa Sokrates muotoilisi *huijaavansa* keskustelukumppaneitaan totuuteen²⁴. Tämä huomio sopii myös luentojen teorian arviointiin: vaikka Kierkegaard näennäisesti ra-

kentaa paljon Sokrateen varaan, hän ei epäröi ottaa vapauksia Sokrateen ajattelua soveltaessaan.

Kierkegaard tunnistaa kolme erilaista kykyä: esteettinen (*aestetisk*), eettinen (*ethisk*) ja uskonnollinen kyky (*religieus Kunnen*)²⁵. Kolmas distinktio koskee näitä kykyjä, ja se on kolmiosainen: A) Kun reflektoidaan yhtä lailla *kommunikoijaa* ja *vastaanottajaa*, kyse on esteettisestä kyvyn kommunikaatiosta. B) Pääosin vastaanottajaa reflektoitaessa kommunikaatio on eettistä. C) Reflektoinnin koskiessa pääosin kommunikoijaa kyse on uskonnollisen kyvyn kommunikaatiosta.²⁶ Luentojen perusteella esitän, että eettisen ja uskonnollisen kyvyn pohjalta muotoutuu eettis-uskonnollinen kommunikaatio (*ethisk-religieus Meddelelse*).

Kierkegaard ei muistiinpanoissaan kovin konkreettisesti esitä, mitä eettis-uskonnollinen kommunikaatio lopulta on. Luentojen mainintojen pohjalta voi kuitenkin päätellä, että se vastaa pitkälti Kierkegaardin eksistoinnin ihannetta. Kyseinen kommunikaation muoto kommunikoi eksistentiaalisesti ja kohti eksistenssiä²⁷.

Kierkegaardille tyypillisesti kommunikaatioteoriakin sisältää paradoksaalisia piirteitä. Esimerkiksi esteettinen kyky ei varsinaisesti kuulu todellisuuden mediumiin vaan asuttaa kahta maailmaa, mielikuvitusta ja todellisuutta. Toisin sanoen esteettinen kyky tuottaa maailmaan artefakteja (kuten vaikkapa kirjallisuutta), mutta ne ovat mielikuvituksellisia, eivätkä sellaisinaan auta ihmistä eksistoinnissa. Tutkija Joakim Garff hahmottaa Kierkegaardin asennetta siten, että mielikuvituksen mediumissa operoidessaan kirjallisuus pikemminkin tuottaa itsepetosta (*Selvbedrag*) kuin huijaa totuuteen²⁸.

Kommunikaation kuningas, eettis-uskonnollinen kommunikaatio, saa Kierkegaardilta määreen ”suora-epä-

suora kommunikaatio” (*Directe-indirecte Meddelelse*). Näitä suhteita olen hahmottanut sijoittamalla esteettisen ja eettis-uskonnollisen kommunikaation kaaviossa suoran ja epäsuoran rajalle. Tämän epäsuoran kommunikaation suoraa luonnetta voi hahmottaa siten, että eettis-uskonnollinen kommunikaatio sisällyttää itseensä kaikki aiemmat kommunikaation muodot. Samoin voi hahmottaa Kierkegaardin eksistenssitasoja: aiemmat tasot eivät kumoudu vaan saavat uudessa eksistenssin muodossa uuden merkityksen, kuten Heidi Liehu on esittänyt²⁹. Vaikka Kierkegaard asettaa tiedon ja kyvyn vastakkain, hän huomauttaa myös, että eettis-uskonnollinen kommunikaatio tarvitsee *ensin* tietoa³⁰. Tällä Kierkegaard viitanee *Raamatun* ilmoitukseen ja *sanan* oppimiseen, ei niinkään teologian tutkinnon suorittamiseen. Aihe on esiin nostamisen arvoinen, sillä Kierkegardia ei ole syytä pitää esimerkiksi tieteenvastaisena. Tiedolla ja tieteellä on paikkansa, mutta ne itsessään eivät eksistoinnissa auta.

Epäonnistuvat elämäkatsomukset

Tässä ja seuraavissa osioissa tarkastelen Kierkegaardin epäsuoraa kommunikaatiota kahdesta suunnasta: Ensimmäinen esittelen Kierkegaardin omia kuvauksia pseudonyymiensä käytöstä ja epäsuorasta kommunikaatiosta ja toiseksi kuvaan Kierkegaardin pseudonymistia tuotantoa epäsuoran kommunikaation praksiksena. Samalla seuraan, miten Kierkegaardin kommunikaatioteorian keskeiset käsitteet esiintyvät hänen julkaistussa tuotannossaan ja miten niiden käyttö uudessa yhteydessä muuttaa edellä muodostunutta käsitystä epäsuorasta kommunikaatiosta.

Kierkegaard kirjoitti useita tekstejä, joissa hän kommentoi omaa pseudonymien käyttöönsä ja ylipäättään tekijyyttään. Keskityn tässä artikkelissa näistä kolmeen: *Jälkikirjoituksen* ”Ensimmäiseen ja viimeiseen selitykseen”, *Om min Forfatter-Virksomhed*in ja omaelämäkertaan *Synspunkter for min Forfatter-Virksomhed*.

Lähtökohtanani toimii Kierkegaardin usein toistama ajatus pseudonymien ja maieutiikan eli sokraattisen kättilöinnin yhteydestä. *Om min Forfatter-Virksomhed*issa Kierkegaard kirjoittaa: ”Alkunsa maieuttisuus [*maieutisk*] saa esteettisessä aikaansaannoksessa, ja koko pseudonyminen tuotteliaisuus on senkaltaista *maieutiikkaa*.”³¹ Kierkegaard yhdistää pseudonyymit ja maieutiikan myös luennoissaan. Käsiteltyään ensin kasvatusta (*Opdragelse*) hän jatkaa: ”Tässä on pseudonymieni arvo: olla tuonut päivänvaloon [*at have opdaget*] kristinuskon piirissä maieutiikan.”³² Monipuolinen sana *opdage* muodostuu ylös suuntautuvasta etuliitteestä ja päivää tarkoittavasta sanasta, mutta tarkoittaa niin keksimistä, paljastamista kuin löytämistä³³. Teosanoja vertaillen sen ja kasvattamisen ero on yksi kirjain. Pseudonyymit kasvattavat lukijaa keksimällä maieutiikan.

Kuten edellä kuvattu etuliitteiden käyttö osoittaa, Kierkegaard on tietoinen tanskan kielen ulottuvuuksista ja hyödyntää niitä ahkerasti. Oma kysymyksensä on, kumpi edeltää kumpaa: etsiikö Kierkegaard argument-

tiinsa sopivat sanat vai johtaako hän argumenttinsa siitä, miten sanat kulloinkin sattuvat asettumaan joko toisiaan muistuttaen tai toisistaan hienoisesti eroten? Väitän, että seuraamalla tiettyjä avainsanoja (niille läheisine sanoineen) Kierkegaardin filosofiaa voi avata kielellis-kirjallisesta näkökulmasta. Filosofisista pääteemoistaan kirjoittaessa Kierkegaard käyttää toistuvasti – yli pseudonyymi- tai julkaisustrategiarajojen – toisilleen läheisiä sanoja osana sanastoaan.

Mitä sitten on epäsuora kommunikaatio Kierkegaardin kirjallisenä menetelmänä? Millaista maieutiikkaa pseudonyymit harjoittavat? Epäsuora kommunikaatio perustuu pseudonymien keskinäiselle vuorovaikutukselle. *Enten–Ellerin* (1843, ”Joko-tai”) ensimmäisessä osassa äänessä on esteetikko A, joka kuvaa aistinautintojen mutta myös niihin tympääntymisen täyttämää elämäänsä. Toisessa osassa eetikko B, eli pseudonyymi asessori Wilhelm vastaa kirjeissään A:lle ja todistaa avioliiton ja yhteisöllisen elämän eduista.

Kierkegaardin varhaisen tuotannon keskeiseksi käsitteeksi muotoutuu elämäkatsomus (*Livs-Anskuelse*)³⁴. Kierkegaard pitää sellaisen esittämistä kirjailijan keskeisenä tehtävänä. Elämäkatsomus on enemmän kuin vain elämäntilfilosofia. Se vaatii kokemusta ja sen kultivoitua.³⁵ *Enten–Ellerin* esipuheessa teoksen pseudonymitoimittaja esittää, että A ja B edustavat kahta kilpailevaa elämäkatsomusta, esteettistä ja eettistä³⁶.

Käsite toistuu usean pseudonymin kansoittamassa fragmentaarisisessa romaanissa *Stadier paa Livets Vei* (1845, ”Tasoa elämän tiellä”). Teoksesta suuren osan vie päiväkirjaromaania muistuttava teksti ”’Skyldig?’ – ’Ikke-Skyldig?’” (”’Syyllinen?’ – ’Syytön?’”). Siinä pseudonymin ja anonymin välimuoto Quidam käy kahdessa aikatasossa läpi onnettomasti päättyneitä rakkaussuhteita: osassa merkinnöistä hän palaa vuodentakaisiin tapahtumiin, toisissa taas reflektoi niitä kertomisen hetkestä käsin. Quidam uskoo neidon selviytyvän suhteen päättymisestä löytämällä ”uskonnollisuuden kautta toimivan elämäntilfilosofian [*Religiositet gennemvirket Leveviisdom*], eikä se ole vain karu yhdistelmä jotain eettistä, jotain uskonnollista ja jotain elämäntilfilosofista [*noget Livsfilosofisk*]. Minun elämäntilfilosofiakseni [*Livs-Anskuelse*] on toista maata [...]”³⁷

Quidam asettaa vastakkain oman uskonnollisen elämäntilfilosofiansa ja neidon eri eksistenssin elementtejä yhdistävän elämäntilfilosofian. Abstraktista elämäntilfilosofiasta tai -filosofiasta poiketen elämäntilfilosofia on elämää ohjaava, totuudellinen periaate. Tutkija Ettore Rocca huomauttaa osuvasti, että elämäntilfilosofiaksi keskeistä on *eläminen*, eikä vain teoreettinen tai runollinen *näkemyks*³⁸. Sen sijaan, että Kierkegaard asettaisi filosofisia ajatuksia eri pseudonymien suuhun, hän kuvaa nämä elämässä tietyntilfilosofian elämäntilfilosofian ohjaamina. Mutta elämäntilfilosofiaksi epäonnistuvat. Tätä Quidam kuvaa myöhemmin:

”Mitä kärsin itsessäni [*jeg lider i mig selv*], jossa kaikki on sekaisin [*forvirret*] ja ravisteltu, mitä kärsin ajatellessani hänen tuskaansa [*ved Tanken om hendes Smerte*], ajatel-

”Lukija tulee ensin pseudonyymien elämäkatsomusten huijaamaksi, sitten etsiyty mieltäylentävien puheiden pariin ja viimein siirtyy pois kirjahyllyn äärestä, kohti eksistointia.”

lessani, että en kai koskaan toivu [*forvinder*] tästä vaikutelmasta, sillä koko rakennelmani on saatu horjumaan, näkemykseni elämästä [*min Anskuelse af Livet*], itsestäni, suhteestani ideaan on heitetty pois.”³⁹

Quidam kärsii sekä itsessään että ajatuksessaan tai sen myötä. Samalla sekoittuminen ja toipuminen muistutavat alkukielisinä sanoina toisiaan. Quidam todistaa sen puolesta, että mielikuva itselle asetetusta tarkoituksesta on kärsimyksen lähde. Kärsimyksen kokemus tekee näkemykset elämästä tyhjiksi ja ravistelee hänen koko ajatusrakennelmaansa. Toisena esimerkkinä elämäkatsomusten epäonnistumisesta käy *Enten–Eller*. Kaksiosaisen romaanin päättää ”Ultimatum”, jyllantilaispastorin saarna. Uskonnollinen sävy ja sijoittuminen kaksiosaisen romaanin lopetuksiksi vihjaavat, ettei esteettinen tai eettinen eläminen riitä, vaan täydellinen elämäkatsomus vaatii uskonnollisuutta.

Tutustuessaan eri elämäkatsomuksiin pseudonyymien teoksissa lukija huomaa, ettei yksikään elämäkatsomus onnistu opastamaan kestävään ihmisenä eksistoinnin tapaan. Tällöin lukija voi tarttua Kierkegaardin omalla nimellään julkaisemiin mieltäylentäviin puheisiin (kuten *To opbyggelige Taler*, *Tre opbyggelige Taler*, *Fire opbyggelige Taler*). Niissä Kierkegaard vastaa lukijan oletettuun uskonnollisuuden kaipuuseen tulkitsemalla *Raamatun* kertomuksia ja opetuksia.

Kierkegaard julkaisi mieltäylentävät puheensa ajoittaen ne tarkasti pseudonyymisten teosten julkaisemisen yhteyteen. Tästä hän piti kiinni myös *Enten–Eller*in toisen painoksen ilmestyessä.⁴⁰ Julkaisustrategia edustaa siis eräänlaista epäsuoraa kommunikaatiota:

lukija tulee ensin pseudonyymien elämäkatsomusten huijaamaksi, sitten etsiyty mieltäylentävien puheiden pariin ja viimein siirtyy pois kirjahyllyn äärestä, kohti eksistointia.

Kuinka tulla kristityksi

Edellä esitetty käy järkeen, mutta ongelmia aiheuttaa, että kyse on Kierkegaardin ensi sijalle asettamasta tulkinasta. Jos tekijää on uskominen, mieltäylentävät puheet ovat ”suoraa uskonnollisuutta” (*det ligefrem Religieuse*), kuten Kierkegaard niitä itse kuvaa selonteossaan *Om min Forfatter-Virksomhed*⁴¹. Näin mieltäylentävät puheet olisivat suoraa ja pseudonyymiset kirjoitukset epäsuoraa kommunikaatiota⁴².

Johannes Climacuksen *Jätkikirjoituksen* päättää Kierkegaardin allekirjoittama ”Ensimmäinen ja viimeinen selitys”. Se tosin ei ole ensimmäinen eikä viimeinen selitys hänen pseudonyymien käytöstään. Siinä Kierkegaard yhdistää pseudonyymit ja elämäkatsomukset: ”Kaikki on kuitenkin minun kirjoittamaani, mutta vain siinä ymmärryksessä, että olen pannut tuottavan runollis-todellisen yksilön elämäkatsomuksen hänen suuhunsa tekemällä hänen repliikkinsä kuultavaksi.”⁴³

Kahdessa myöhemmässä kirjoituksessa, *Forfatter-Virksomhedissa* ja *Synspunktetissa*, Kierkegaard esittää lähes samoin sanoin tuotantonsa liikkeenä, joka etenee esteettisestä kohti uskonnollista. Ensin mainitussa liike alkaa pseudonyymisestä *Enten–Eller*istä ja kulkee *Jätkikirjoituksen* kautta viimeiseen kristilliseen puhekokoelmaan. Teosten muodostamalle liikkeelle Kierkegaard näkee rinnakkaisena etenemisen, jossa alkupisteenä ovat runoilija ja

”Lukemalla pseudonyymien ja Kierkegaardin sattumalta ilmestyneitä teoksia Johannes Climacus löytää menetelmänsä, epäsuoran kommunikaation.”

filosofi, esteettinen ja spekulatiivinen, kun taas päätepiirteenä on aavistus kristillisyydestä.⁴⁴

Myöhemmin samassa tekstissä Kierkegaard kirjoittaa, kuinka *Jälkikirjoitus* ”asettaa ongelman, koko kirjailijuuteni ongelman: ’kuinka tulla kristityksi’.”⁴⁵ *Synspunktetissa* Kierkegaard kirjoittaa, kuinka *Jälkikirjoitus* ”asettaa ’ongelman’: kuinka tulla kristityksi” ja kuinka ”pseudonyyminen esteettinen tuotanto” kuvaa ”tietä, jota on kuljettava tullakseen kristityksi: *takaisin* systeemistä, spekulatiosta jne. tullakseen kristityksi.”⁴⁶ Molemmissa kuvauksissa toistuvat samat iskusanat esteettisestä, spekulatiosta ja ongelmasta eli kristityksi tulemisesta.

Miten kristityksi tuleminen ongelma sitten konkreettisesti näkyy *Jälkikirjoituksessa*? Väitän, että siinä Kierkegaard kirjoittaa esimerkkitapauksen lukijasta, joka kulkee esteettiseltä ”tasolta” alkaen mieltäylentävien puheiden kautta kristityksi tulemisen ongelmaan. Kyseinen lukija on Johannes Climacus. *Jälkikirjoituksen* puolivälin paikkeilla Johannes Climacus luo ”Katsauksen erääseen aikamme pyrkimykseen tanskalaisessa kirjallisuudessa”. Hän kuvaa hetkeä, jolloin on löytämässä aiheen, josta voisi kirjoittaa, kunnes: ”Mitä tapahtuu? Juuri kun istun kaikessa rauhassa, ilmestyy *Enten–Eller*. Se, mikä minun piti tehdä, oli siinä jo tehty.”⁴⁷ Vitsi on siinä, että sama käänne toistuu:

”Mieltäylentävä’ on laajempi käsite. Keskityin tutkimaan tätä; mutta mitä silloin tapahtuu? Juuri kun aioin aloittaa, ilmestyy vuonna 1843 maisteri Kierkegaardin ’Kaksi mieltäylentävää puhetta’. [...]

Mitä tapahtuu? Ilmestyy kirjoitus *Pelko ja vavistus*. [...]

Mutta mitä tapahtuu? Samana päivänä saan Reitzeliltä *Toisto*-nimisen kirjan.”⁴⁸

Lopulta Johannes Climacus kiilaa väliin *Filosofisilla muruillaan* (1843, *Philosophiske Smuler*). Katsaukseen tuo humoristisuutta se, miten pelkästään teosten ilmestymisellä on vaikutuksensa Johannes Climacukseen ja tämän suunnitelmiin. Hän ei kuvaa kirjojen lukemista tai sitä, miten päätyy niiden äärelle (*Toisto* jopa tulee hänelle suoraan kustantajalta). Katsauksen yhteydessä Johannes Climacus tarjoaa tulkintansa siitä, mikä filosofinen käsite kussakin teoksessa on keskeinen – vähemmän yllättäen käsitteet ovat niitä, joita *Jälkikirjoitus* jatkokehittelee.

Jälkikirjoituksen alussa Johannes Climacus esittää tutkimuskysymyksensä: kuinka tulla iäisesti autuaaksi, siis eksistiovaksi kristityksi. Lukemalla pseudonyymien ja Kierkegaardin sattumalta ilmestyneitä teoksia Johannes Climacus löytää menetelmänsä, epäsuoran kommunikaation:

”Sitten ilmestyivät siis minun ’Muruni’. Olenko tuossa kirjoitelmassa onnistunut epäsuoralla tavalla asettamaan kristinuskon suhteeseen eksistioimisen kanssa, saattamaan sen epäsuoraa muotoa käyttäen suhteeseen tietävän lukijan kanssa, jonka onnettomuus ehkä on juuri se, että hän tietää; sitä en käy ratkaisemaan. Suoran kommunikaation avulla sitä ei voinut tehdä, koska suora kommunikaatio kohtaa vastaanottajan aina vain tiedon suunnasta eikä olennaisesti eksistioivana ihmisenä.”⁴⁹

Johannes Climacus kritisoi tiedon kommunikaation riittämättömyyttä samaan tapaan kuin Kierkegaard luen-

noissaan. Johannes Climacus esittää reitin epäsuoran kommunikaation äärelle. Samalla hän käsitteellistää sen. Ajatus vääntyy monelle mutkalle, sillä Johannes Climacus kuvaus epäsuorasta kommunikaatiosta on itsessään epäsuoraa kommunikaatiota – onhan se pseudonnymin kynästä.

Totuuteen huijaamisen yllättävä alkuperä

Johannes Climacus ei katsauksessaan mainitse, että epäsuora menetelmä on jo esiintynyt toisen pseudonnymin käyttämänä. Aiemmin esitellyn ”Skyldigin” kertoja Quidam on uskonnollisen herätyksen myötä vakuutunut, että hänen on jätettävä rakastettunsa. Jos hän sanoisi neidolle, että ei rakasta tätä, hän valehtelisi. Jos hän puhuisi tunteistaan suoraan, hänellä ei olisi syytä jättää rakastettuaan, sillä Quidam rakastaa neitoa yhä. Ainoa vaihtoehto on saada neito päättämään suhde:

”Jos olisin nyt puhunut suorasanaisesti [*ligefrem*] ja sanonut: suhteen jatkaminen [*Forholdets Opretholdelse*] on minun oma toiveeni – sillä eihän minulla olisi ollut lupaa sanoa enempää [...] Siispä valitsin, etten tee itseäni ymmärretyksi [*forstaaet*], mutta ymmärrettäväksi [*forstaaeligt*] hänelle: että olin kyllästynyt häneen, huijari, tyhjänpuhujia. Hänen vapahduksensa riippui siitä, että jatkoin tätä lujasti [*holdt dette fast*].”⁵⁰

Suorasanaainen (*ligefrem*) puhe on Kierkegaardilla käytännössä synonyymi suoralle (*directe*). Quidam ei voi tehdä sisäistä tilaansa ymmärretyksi vaan eron neidolle ymmärrettäväksi. Tämän vuoksi hänen pitää näyttellä huijaria. Tässä suunnitelmassa pitäytyminen tai sen vanha jatkaminen taas rinnastuu suhteen jatkamiseen (*Forholdets Opretholdelse*), sillä molemmat rakentuvat ’pitämistä’ (*holde*) tarkoittavan sanan varaan. Jo aiemmin Quidam kirjoittaa: ”Huijaus onnistuu, kuten se aina onnistuu minulta. Sillä itseni ilmaiseminen suorasanaisesti [*ligefrem*] harvoin onnistuu, mutta epäsuorasti [*indirecte*] ja vilpillisesti onnistun kaikin tavoin.”⁵¹

Quidam kommunikoi neidolle teoillaan. Hän ei voi puhua suoraan, mutta voi huijauksen avulla näyttää tälle tien vapauteen. Quidamin toiminta kuulostaa varsin merkittävästi siltä, mitä Kierkegaard kommunikaatio-teoriassaan nimittää huijauksen asettamiseksi kommunikoijan ja vastaanottajan väliin (kuten kaaviossa eettisen kyvyn kommunikaation kohdalla on havaittavissa). Quidam asettaa huijauksen rakastavien väliin.

”Skyldig” käyttää kommunikaatioteoriasta tuttuja käsitteitä, minkä lisäksi se esittelee epäsuoran menetelmän – rakkaussuhteen tilanteessa, kun on kommunikoitava sellaista, mitä ei voi kommunikoida. ”Skyldigin” painoarvoa lisää Roccan luonnehdinta, kuinka tekstin teemat, syyllisyys ja kärsimys, ovat myös *Jälkikirjoitukselle* keskeisiä⁵². ”Skyldig” onkin julkaistu vain vuosi ennen *Jälkikirjoitusta*. Se käyttää epäsuoran kommunikaation sanastoa, minkä ohella se tarjoaa eräänlaisen käytännön sovelluksen huijaamisesta: Quidam ei voi ilmaista itseään suoraan, mutta voi

huijaamalla vapauttaa neidon. Tältä pohjalta väitän, että epäsuora kommunikaatio saattaa alkuperältään hyvinkin olla esteettis-pseudonnymistä.

Vastaavanlainen huijaamisella vapauttamisen kuvaus toistuu muuallakin Kierkegaardin esteettis-pseudonnyymisessä tuotannossa. *Toistossa* Constantin Constantius ehdottaa onnettomasti rakastuneelle nuorukaiselle, että tämän tulisi tekeytyä neidon silmissä epämiellyttäväksi ja näin saada neito unohtamaan nuorukainen. Yhteistä teksteille on, että huijaamista käsitellään epäonnisen rakkauden yhteydessä. Sille teemalle Kierkegaard taas omistaa huomattavasti enemmän sivuja kuin epäsuoran kommunikaation kuvaamiselle. Epäonnista rakkautta on tulkittu toistuvasti Kierkegaardin henkilöhistoriaa vasten, mutta epäonnisen rakkauden merkitystä epäsuoralle kommunikaatiolle ei ole niinkään tarkasteltu⁵³.

Vielä *Jälkikirjoituksessa*, katsauksessaan tanskalaiseen kirjallisuuteen, Johannes Climacus korostaa ”Skyldigin” eksistenssijattelun osuvuutta⁵⁴. Myöhemmissä omaa tuotantaan koskevista kirjoituksistaan Kierkegaard ei mainitse *Stadiera* eikä ”Skyldigia”. Poissaoloa korostaa se, että Kierkegaard kylläkin vetoaa totuuteen huijaamiseen myöhemmissä teksteissään, kuten *Synspunktetissa*. Kierkegaard palaa lähes sanatarkasti luentojensa muotoiluun totuuteen huijaamisesta ja täydentää ajatusta siten, että toisen voi myös huijata hairahtamaan totuudesta.

Sen sijaan Kierkegaard ei näytä enää itse noudattavan epäsuoran kommunikaation periaatettaan. *Synspunktetissa* Kierkegaard ilmoittaa, että Jumalan ansiosta hän tietää totuuden ja on sen palveluksessa⁵⁵. Miten näkemys on sovitettavissa yhteen sokraattisen tietämättömyyden kanssa? Omaelämäkerran alaotsikko ”Suorasanaainen kommunikaatio, raportti historiaa varten [*Et ligefrem Meddelelse, Rapport til Historien*]” on paljonpuhuvaa. Miten suorasanaainen kommunikaatio epäsuorasta kommunikaatiosta ei voisi olla epäonnistumatta?

Lopuksi: Kierkegaard kommunikoijana

Kierkegaard ei ole tuotantonsa eri vaiheissa johdonmukainen suoran ja epäsuoran kommunikaation käsitteiden käytössään. Luultavasti hän on käyttänyt samoja käsitteitä eri merkityksissä. Tämä koskee erityisesti ajatusta pseudonnyymisistä kirjoituksista epäsuorana ja mieltäylentävistä puheista suorana kommunikaationa. Vaikutelmaa käsitteiden häilyvästä merkityksestä vahvistaa se, että luennot jäivät luonnostelun asteelle.

Mikäli epäsuoraa kommunikaatiota tarkastellaan jäljittämällä termin esiintymiä julkaistuissa teoksissa niiden ilmestymisen mukaisessa kronologisessa järjestyksessä, voi jäädä käsitys hieman hajanaisesta ajatusten sommitelusta. Olen esitellyt luentorunkoa, sillä se tuo irralliset ja sellaisinaan hermeettiset maininnat yhteen ja mahdollistaa niiden tarkastelun eräänlaisesta keskipisteestä käsin. Syykin on selvä: luentoja varten Kierkegaard kirjoittaa selittääkseen ja selvittääkseen, kun taas pseudonnymit pyrkivät pikemminkin huijaamaan, kuten epäsuoraan kommunikaatioon kuuluu.

Luenta pseudonyymeistä (epäonnistuvina) elämäkatsomuksina on Kierkegardin lukemista kierkegardilaisittain, tämän lukuohjeita seuraten. Kierkegardin myöhempiä lukuohjeita vaivaa tietty jälkiviisuus, joka on seurausta kommunikaation vaihtumisesta epäsuorasta suoraksi. Haasteen lukijalle tuottaa se, että myöhemmissä tekijyytensä tulkinnoissa Kierkegaard vaikenee ”Skyldigist” epäsuoran kommunikaation esityksenä. Kun teksti käyttää samoja termejä epäsuorasta kommunikaatiosta, kielellis-kirjallinen analyysi voi osoittaa kätkeydyksen. Tältä pohjalta epäsuoraa kommunikaatiota voi pitää myös osin esteettis-pseudonyymisenä ideana, jonka juuret ovat epäonnisen rakkauden kuvaamisessa. Se taas on vielä epäsuoraa kommunikaatiotakin voimakkaampi virtaus Kierkegardin tuotannossa.

Lopuksi kommunikaation tavat eroavat materiaalisuudessa. Kierkegaard ajoitti mieltäylentävien puhei-

dena kokoelmien julkaisun pseudonyymisten teosten yhteyteen. Näin ollen *julkaisu*strategiana mieltäylentävät puheet näyttäytyvät suorana ja pseudonyymiset teokset epäsuorana kommunikaationa. Tätä ajatusta Kierkegaard puoltaa myös kommunikaatioluonnoissaan. Luennot taas eivät valmistuneet sen enempää luentosarjaksi kuin kirjaksikaan, jolloin ne eivät olleet aikalaislukijoiden saatavilla saati apuna. *Synspunktet* taas ilmestyi tekijänsä toiveesta postuumisti. Mahdolliset vastaväitteet eivät enää tavoitaneet kommunikoojia.

Mitä suurempaa Kierkegardin kommunikaatio epäsuorasta kommunikaatiosta on, sitä heikommin se siis kommunikoi. Kirjailijanuran todellisuudessa päättävän kirjoituksensa myötä Kierkegaard näyttää hylkäävän epäsuoran kommunikaation ihanteensa.

Viitteet

- Tästä mainitsee Kierkegardin eksistenssifilosofian kattavan perusesityksen tehnyt Heidi Liehu (1990, 77). Lisäksi Ettore Rocca (2016, 202–203) on esittänyt aiheellisen kysymyksen: kuinka monta eksistenssitäsoa Kierkegardilla on – kolme, viisi vai seitsemän? Esteettisen, eettisen ja uskonnollisen ohella voidaan tasoiksi tai sfääreiksi laskea myös *Jälkikirjoituksen* esittelemät raja-alueet tai uskonnollisuuden muodot A ja B. Ohittamaton ja kriittinen yleisesitys Kierkegardin eksistenssifilosofiasta on Arne Grønin (1997) väitöskirja.
- Yleisesityksenä Kierkegardin kommunikaatiosta, ks. Turnbull 2014; epäsuorasta kommunikaatiosta osana Kierkegardin pseudonyymien käyttöä, ks. Poole 1993. Mainittuun luentorunkoon viitataan kontekstualisoivana seikkana mm. seuraavissa lähteissä: Tietjen 2013; Aumann 2019, 168–169; Kaftanski 2014, 209–210; Welz 2017, 372; Bertung 2009, 25–37; Lübcke 1990, 34–35, 38.
- Dance 1970, 204–210; Griffin 2012, 6–9; Fiske 2010, 1–3, 5–7, 37–44.
- Simonson ym. 2013, 13, 17–20.
- Grøn 2022, 4–14.
- Westfall 2015, 156; Taylor 1975, 15.
- SKS 16, 35; julkaisuajankohdista, ks. Petersen & Tullberg 2012, 27–38.
- Luennot ovat ilmestyneet ensimmäisen kerran englanniksi vuonna 1967 Kierkegardin päiväkirjojen ja muistikirjojen valikoimassa *Kierkegaard's Journals and Papers 5*.
- Ks. mm. *Jälkikirjoitus*, Toinen osa, Ensimmäinen jakso, Luku 2 ”Lessingin mahdollisia ja todellisia väittämiä” ja Toinen osa, Toinen jakso, Liite ”Katsaus erääseen aikamme pyrkimykseen Tanskan kirjallisuudessa”; *Indøvelse i Christendom*, Nr. II, ”Forargelsens’ det er den væsentlige Forargelses Tankebestemmelser”; *Synspunktet for min Forfatter-Virk-sombed*, Andet Afsnit, Capitel I, A. ”Den æsthetiske Produktivitet.”
- SKS K27, 798–800.
- Daise 1999, 17–18.
- SKS 27, 404. Kierkegardin käsitteiden kääntäminen aiheuttaa omat hankaluutensa. Torsti Lehtinen käyttää *Jälkikirjoituksessa* kommunikaatiosta (*Meddelelse*) käännöstä ’tiedottaminen’. Tällöin sanassa korostuu yhteys tietoon, vaikka Kierkegardilla kommunikaatio on pikemminkin toimintaa. Tanskan *Meddelelse* taas tarkoittaa kirjaimellisesti ’kanssa-jakamista’ (Turnbull 2014, 17).
- SKS 27, 404–405. Seuraan sanavalinnassa Kierkegardin latinalaisperäistä lainasanaa *Distinction*.
- DDO: virkelighed; virkelig.
- Ks. esim. Protagoras, 343b.
- Kaftanski 2014, 195–196.
- SKS 27, 398.
- Sama, 411.
- Sama.
- Theaitetos*, 150c–d.
- SKS 27, 397.
- Sama, 402, 428–429.
- SKS 16, 35.
- SKS K16, 35, 15.
- Jotta jaottelu ei olisi liian yksinkertainen, kyvyn kommunikaation ohella *eettisellä* ja *uskonnollisella* on myös *voisi-kyky* (*Skullen-Kunne*) ja *voisi-kyvyn kommunikaatio* (*Skullen-Kunnes Meddelelse*). Niitä Kierkegaard tosin ei oikeastaan avaa.
- SKS 27, 404–406, 414.
- Sama, 427.
- Garff 1995, 205–206.
- Liehu 1990, 14–17.
- SKS 27, 414.
- SKS 13, 13–14.
- SKS 27, 402.
- DDO: opdaget.
- Kierkegaard esittelee elämäkatsomuksen käsitteen esikoisteoksessaan *Afen endnu Levendes Papirer* (1838, ”Yhä elävän kirjoista”). Siinä hän kritisoi H. C. Andersenia elämäkatsomuksen puutteesta. Elämäkatsomuksesta, ks. mm. Kierkegardin em. esikoisteos, koottujen laitosten SKS 1, 17–57; Barrett 2014; Westfall 2006.
- Barrett 2014.
- SKS 2, 21.
- SKS 6, 283.
- Rocca 2016, 131.
- SKS 6, 300.
- Garff 2005, 508–509, 574–575.
- SKS 13, 13–14.
- Mm. Poole (1993, 4) on haastanut Kierkegardin yksioikoisen näkemyksen. Epäsuora kommunikaatio saa muotonsa kahden eri julkaisustrategian asettuessa toistensa vastinpareiksi. Niitä tarvitaan, jotta toisen voi tunnistaa toiseksi. Lisäksi mieltäylentävät puheet ovat täynnä Kierkegardille ominaisia retorisia harhaanjohtamisia.
- SKS 7, 569 / *Jälkikirjoitus*, 631, suom. muok.
- SKS 13, 12; samasta, ks. Grøn 2022, 23.
- SKS 13, 14.
- SKS 16, 36.
- SKS 7, 228 / *Jälkikirjoitus*, 258.
- SKS 7, 232–233, 238; *Jälkikirjoitus*, 263, 268–269; suom. muok.
- SKS 7, 249 / *Jälkikirjoitus*, 280, suom. muok.
- SKS 6, 354.
- Sama, 232.
- Rocca 2016, 147.
- Omaelämäkerrallisesta tulkinnaasta, ks. esim. Lowrie 1938, 284; Lowrie 1945, 13; McCarthy 2000, 150–151; Mäkinen 2004, 81; Schmidt 2016, 303.
- SKS 7, 263; *Jälkikirjoitus*, 294; suom. muok.
- SKS 16, 13.

Kirjallisuus

- Barrett, Lee C., Life-view. Teoksessa *Kierkegaard's Concepts: Individual to Novel*. Kierkegaard Research: Sources, Reception and Resources, Vol. 15, Tome V. Toim. Steven M. Emmanuel, William McDonald, & Jon Stewart. Farnham, Ashgate 2014, 89–95.
- Bertung, Birgit, *Søren Kierkegaard. Kunsten at kommunikere*. Forlag1.dk, København.
- Cappelørn, Niels Jørgen & Rasmussen, Thomas Eske, Tekstredogørelse til ”Den etiske og den etisk-religieuse Meddelelses Dialektik”. Teoksessa *Søren Kierkegaards skrifter. 27 & K27: Løse papirer*. Toim. Niels Jørgen Cappelørn. Gad, København 2011, 795–800.
- Daise, Benjamin, *Kierkegaard's Socratic Art*. Mercer University Press, Macon 1999.
- Dance, Frank E. X., The ”Concept” of Communication. *Journal of Communication*. Vol. 20, No. 2, 1970, 201–210.
- Fiske, John, *Introduction to Communication Studies*. 3. p. Routledge, London 2010.
- Garff, Joakim, ”Den søvnløse”. *Kierkegaard læst æstetisk/biografisk*. Väit. C.A. Reitzel, København 1995.
- Garff, Joakim, *Søren Kierkegaard. A Biography*. Princeton University Press 2005.
- Griffin, Emory A., *A First Look at Communication Theory*. McGraw-Hill Education, London 2012.
- Grøn, Arne, *Subjektivitet og negativitet: Kierkegaard*. Gyldendal, København 1997.
- Grøn, Arne, *Thinking with Kierkegaard. Existential Philosophy, Phenomenology, and Ethics*. Toim. Bjarke Mørkøre Stigel Hansen & René Rosfort. Walter de Gruyter, Berlin 2022.
- Kaftanski, Wojciech, Double-Reflection. Teoksessa *Kierkegaard's concepts. Classicism to Enthusiasm*. Kierkegaard Research: Sources, Reception and Resources. Vol. 15, Tome II. Toim. Steven M. Emmanuel, William McDonald, & Jon Stewart. Ashgate, Farnham 2014, 195–198.
- Kierkegaard, Søren, *Af en endnu levendes Papirer* (1838). Teoksessa *Søren Kierkegaards skrifter. 1 & Kommentarer*. Gad, København 1997 [SKS 1].
- Kierkegaard, Søren, *Enten - Eller 1.–2. del*. (1843). Teoksessa *Søren Kierkegaards skrifter. 2–3. del. & Kommentarer*. Gad, København 1997 [SKS 2–3].
- Kierkegaard, Søren, *Stadier paa Livets Vei* (1845). Teoksessa *Søren Kierkegaards skrifter. 6 & Kommentarer*. Gad, København 1999 [SKS 6].
- Kierkegaard, Søren, *Afluttende uvidenskabelig Efterskrift* (1846). Teoksessa *Søren Kierkegaards skrifter. 7 & Kommentarer*. Gad, København 2002 [SKS 7].
- Kierkegaard, Søren, *Om min Forfatter-Virksomhed* (1851). Teoksessa *Søren Kierkegaards skrifter. 13 & Kommentarer*. Gad, København 2009 [SKS 13].
- Kierkegaard, Søren, »Den etiske og den etisk-religieuse Meddelelses Dialektik«. Teoksessa *Søren Kierkegaards skrifter. 27 & K27: Løse papirer*. Gad, København 2011 [SKS 27].
- Kierkegaard, Søren, *Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed* (1859). Teoksessa *Søren Kierkegaards skrifter. 16 & Kommentarer*. Gad, København 2012 [SKS 16].
- Kierkegaard, Søren, *Søren Kierkegaard's Journals and Papers 5. Autobiographical: 1829–1848*. Käänt. Howard V. Hong & Edna H. Hong. Indiana University Press, Bloomington 1967.
- Kierkegaard, Søren, *Päättävä epäieteeellinen jälkikirjoitus* (Afluttende uvidenskabelig Efterskrift, 1846). Suom. Torsti Lehtinen. WSOY, Helsinki 1992 [Jälkikirjoitus].
- Liehu, Heidi, *Søren Kierkegaard's Theory of Stages and Its Relation to Hegel*. Väit. The Philosophical Society of Finland, Helsinki 1990.
- Lowrie, Walter, *Kierkegaard*. Oxford University Press, London 1938.
- Lowrie, Walter Introduction by the Translator. Teoksessa Søren Kierkegaard, *Stages on Life's Way*. Käänt. Walter Lowrie. Princeton University Press 1945, 3–16.
- McCarthy, Vincent, Morning and Melancholia in ”Quidam's Diary”. Teoksessa *Stages on Life's Way*. International Kierkegaard Commentary 11. Toim. Robert L. Perkins. Mercer University Press, Macon 2000, 149–171.
- Mäkinen, Olli, *Moderni, toisto ja ironia. Søren Kierkegaardin estetiikan aspekteja ja Joseph Hellerin Catch-22*. Väit. Oulun yliopisto, Oulu 2004.
- Petersen, Stine Holst & Tullberg, Steen, Tekstredogørelse til ”Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed”. Teoksessa *Søren Kierkegaards skrifter. 16 Kommentarer*. Gad, København 2012, 7–40.
- Platon, *Teokset. 1*. Suom. Marja Itkonen-Kaila, Marianna Tyni, Kaarle Hirvonen & Holger Thesleff. Otava, Helsinki 1977.
- Platon, *Teokset. 2*. Suom. Marja Itkonen-Kaila, Pentti Saarikoski & Marianna Tyni. Otava, Helsinki 1978.
- Platon, *Teokset. 3*. Suom. Marja Itkonen-Kaila. Otava, Helsinki 1979.
- Poole, Roger, *Kierkegaard. The Indirect Communication*. University Press of Virginia, Charlottesville, 1993.
- Rocca, Ettore, *Kierkegaard* (Kierkegaard, 2012). Käänt. Ole Jorn. Toim. René Rosfort). Gyldendal, København 2016.
- Schmidt, Jochen, The Young Man: Voice of Naïvité. Teoksessa *Kierkegaard's Pseudonyms*. Kierkegaard Research: Sources, Reception and Resources. Vol. 17. Toim. Jon Stewart & Katalin Nun. Taylor & Francis, New York 2016, 303–310.
- Simonson, Peter, Peck, Janice, Craig, Robert T. & Jackson, John P., The History of Communication History. *The Handbook of Communication History*. International Communication Association (ICA) Handbook Series. Routledge, New York 2013, 13–57.
- Taylor, Mark C. *Kierkegaard's Pseudonymous Authorship. A Study of Time and the Self*. Princeton University Press, Princeton 1975.
- Turchin, Sean Anthony, Revelation. Teoksessa *Kierkegaard's Concepts. Objectivity to sacrifice*. Kierkegaard Research: Sources, Reception and Resources. Vol. 15, Tome V. Toim. Steven M. Emmanuel, William McDonald, & Jon Stewart. Routledge, London 2016, 239–244.
- Turnbull, Jamie, Communication / Indirect Communication. Teoksessa *Kierkegaard's Concepts: Classicism to Enthusiasm*. Kierkegaard Research. Vol. 15, Tome II. Toim. Steven M. Emmanuel, William McDonald & Jon Stewart. Farnham, Ashgate 2014, 17–23.
- Westfall, Joseph, A Very Poetic Person in a Poem. *Kierkegaard Studies Yearbook*. Walter de Gruyter, 2006, 38–53.
- Westfall, Joseph, Pseudonymity. *Kierkegaard's Concepts. Objectivity to sacrifice*. Kierkegaard Research: Sources, Reception and Resources. Vol. 15, Tome V. Toim. Steven M. Emmanuel, William McDonald, & Jon Stewart. Routledge, London 2015, 153–158.
- Den Danske Ordbog*. Verkossa: ordnet.dk/ddo [DDO].